

کتابخانه‌های دیجیتال در عصر اطلاع‌رسانی الکترونیکی

• یعقوب نوروزی

عضو هیئت علمی گروه

کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان

تخصصی کتابداری بوده، ترجمه متن کتاب بسیار شیوا و روان است. با وجود این می‌توان به نکاتی اشاره کرد که در صورت رعایت آنها بر کیفیت کتاب افزوده می‌شود.

۱. چنان‌که در پیشگفتار مترجم نیز آمده، وی برخی مثال‌های کتاب را حذف کرده است که شاید برخی ابهامات موجود در متن ناشی از همین موارد باشد. مترجم در توجیه حذف این مثال‌ها در پیشگفتار کتاب می‌نویسد: «نویسنده در تبیین برخی نظرات و دیدگاه‌های خود در مورد کتابخانه‌های دیجیتالی، نمونه‌هایی را ذکر کرده که مربوط به کشور هند بوده است، بنابراین هرکجا که تعداد این نمونه‌ها زیاد و برای خواننده ایرانی سردرگم‌کننده و غیرقابل درک بوده، مترجم نسبت به حذف آنها اقدام کرده است» (ص ۶). در حالی که این مثال‌ها، برخلاف نظر مترجم چندان هم زیاد نیست و بهتر بود مثال‌های حذف‌شده در پایان کتاب در بخشی همانند پیوست می‌آمد.

۲. نارسایی در رساندن مفهوم که البته تعداد اینگونه موارد بسیار نادر است، برای نمونه به مثال‌های زیر توجه کنید:
- «کتابخانه‌های دیجیتالی در آموزش رسمی دارای وظایف آشکاری هستند و برای معلمان و فراگیران، دانش پایه انواع رسانه‌های را فراهم می‌آورند» (ص ۱۲).

- «بر اساس مشخصه‌های منابع اطلاعاتی و چگونگی استفاده از این منابع، دماس پنج نوع اصلی برای این منابع ارائه داده است که آنها را «انواع اصلی اطلاعات» می‌نامد» (ص ۱۴).

۳. ضعف در ترجمه و برگردان برخی اصطلاحات به فارسی و آوردن آنها داخل متن، مانند: ISDN (ص ۲۲)؛ SIS, ILA, IASLIC (ص ۲۲)؛ LAN, Wan, ASCII (ص ۲۵)؛ MCI (ص ۹۳).

۴. فقدان واژه‌نامه در کتاب.
۵. برخی از موارد بسیار جزئی نیز وجود دارند که شاید ذکر آنها چندان ضرورتی نداشته باشد، مانند اشکالات تایپی؛ که از جمله می‌توان به نام نویسنده اصلی کتاب اشاره کرد که در پشت جلد کتاب به اشتباه Gopal درج شده، در صورتی که Gopal صحیح است. یا آوردن عنوان «واژه‌نامه» در فهرست‌نویسی پیش از انتشار، در صورتی که کتاب فاقد واژه‌نامه است.

همچنین کتاب دارای ضعف‌هایی است که به احتمال فراوان به اصل کتاب بر می‌گردد. از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر

■ گوپال، کریشان. کتابخانه‌های دیجیتال در عصر اطلاع‌رسانی الکترونیکی، ترجمه علیرضا رستمی گومه، ویراسته حسین مختاری معمار، تهران: چاپار، ۱۳۸۲. شابک: X- ۲۱-۷۷۹۰-۹۶۴

ویرایش اول این کتاب در سال ۲۰۰۰ و ویرایش دوم در سال ۲۰۰۵ منتشر شده است. در این مقاله، کتاب از دو جنبه ترجمه و محتوا بررسی می‌شود. البته با توجه به اینکه کتاب ترجمه است، هدف نقد آن نیست و جایی که ضرورت داشته، سعی شده است، اطلاعاتی برای راهنمایی خواننده ارائه شود.

علیرضا رستمی گومه متولد ۱۳۵۶ در کرمانشاه است. وی دارای دانشنامه کارشناسی زبان و ادبیات انگلیسی از دانشگاه طباطبایی و کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی از دانشگاه تربیت مدرس است. رستمی علاوه بر ترجمه و تألیف مقالات مختلف علمی، از ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۵، نه کتاب در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی ترجمه و منتشر کرده است.

الف) بررسی ترجمه کتاب

از آنجائیکه مترجم دانش خوبی در حوزه زبان و ادبیات انگلیسی و نیز ویراستار کتاب است و سال‌ها از مدرسان دانشگاه تهران در رشته زبان

اشاره کرد.

کتابخانه‌های دیجیتالی در آموزش رسمی دارای وظایف آشکاری هستند و برای معلمان و فراگیران، دانش پایه انواع رسانه‌های را فراهم می‌آورند

۱. کتاب فاقد ارجاعات درون متنی است که البته این مورد می‌تواند برخلاف اظهار نظر مؤلف کتاب باشد که در مقدمه بیان شده است: «انتظار می‌رود این کتاب به‌عنوان مرجعی برای متخصصان اطلاع‌رسانی که مشتاق حرکت به سوی کتابخانه‌های دیجیتالی هستند، مفید واقع شود» (ص ۹).
۲. عدم استفاده از منابع موجود در این زمینه باعث شده است، نویسنده بیشتر دیدگاه‌های شخصی خود را مطرح کند. همچنین تکرار مطالب در فصل‌های مختلف کتاب بسیار بالاست.

ب) بررسی محتوای کتاب

کتاب از پیشگفتار مترجم، مقدمه و نه فصل تشکیل شده است که در ادامه محتوای هر فصل کتاب بررسی می‌شود.

فصل اول: کتابخانه‌های دیجیتالی

نویسنده در این فصل بیان می‌کند که اگرچه با ظهور کتابخانه‌های دیجیتالی، هزینه‌ها کاهش یافته است، کاربران در عوض باید با شکل‌های گوناگون اطلاعات ذخیره شده کار کنند. از سوی دیگر کتابخانه‌های دیجیتالی ویژگی میان رشته‌ای بودن کتابخانه‌ها را تقویت کرده‌اند و فراگیران نیز در آن سهیم شده‌اند. در این فصل، موضوع تبدیل کتابخانه‌های دیجیتالی و تحولات کتابخانه‌ها در زمینه ذخیره‌سازی به‌شکل دیجیتال و ارتباطات بررسی می‌شود. سپس نویسنده ضمن تأکید بر نقش نشر الکترونیکی که کارایی کتابخانه‌ها را افزایش داده است، به سه مشخصه مهم کتابخانه‌های دیجیتالی

یعنی اسناد، فناوری و اشخاص اشاره می‌کند. همچنین در این فصل توانایی‌های کشورهای هند در زمینه بهره‌برداری از کتابخانه‌های دیجیتالی و شبکه‌های اطلاع‌رسانی بیان شده است. به اعتقاد مؤلف «اصطلاح کتابخانه دیجیتالی، کتابخانه الکترونیکی و کتابخانه مجازی تقریباً به‌طور مترادف به‌کار می‌روند و هیچ‌کدام اصطلاح دقیق و درستی نیست» (ص ۲۰). وی همچنین بر این باور است که مأموریت کتابخانه‌ها تغییر نخواهد کرد، بلکه نقش آنها گسترش خواهد یافت. مؤلف در این فصل بر آن بوده است تا به بررسی بسیار کلی جنبه‌های مطرح در کتابخانه دیجیتالی پرداخته و نظرات خود را در این‌باره ارائه دهد که گاهی نیز مطالب تکرار شده‌اند.

فصل دوم: تغییر برنامه فناوری اطلاع‌رسانی

به اعتقاد نویسنده، ظهور اینترنت و ماهیت دگرگون‌کننده وب

جهان‌گستر، عاملان اصلی تغییر ماهیت دستیابی به اطلاعات از نظر سرعت و عمق می‌باشند. وی زمان شکل‌گیری کتابخانه‌های دیجیتالی را دهه ۱۹۷۰ و اساس آن را کامپیوترهای کوچک می‌داند که با توسعه و پیشرفت کتابخانه‌های دیجیتالی در دهه ۱۹۹۰ امکان تهیه انواع مختلف متن، تصویر و صوت فراهم آمد.

مبحث دیگری که نویسنده در این فصل بدان پرداخته، مشکلات کتابداران در محیط دیجیتال از جمله تنوع استانداردها و نحوه بهره‌برداری از آنهاست. وی کتاب‌های الکترونیکی را بر اساس انواع اطلاعاتی که دارند، به کتاب‌های متنی، تصویری، سخنگو، تصاویر متحرک، چندرسانه‌ای و نظایر آن طبقه‌بندی می‌کند. در ادامه این فصل برخی از مشکلات دیجیتالی شدن کتابخانه‌های دانشگاهی هند نظیر نحوه تبدیل منابع و آموزش نیروی انسانی و کاربران بررسی و وضع موجود آنها تشریح شده است. مجموعه‌های دیجیتالی از جمله مباحث دیگر این فصل است که ضمن اشاره به اهمیت این موضوع، برخی از پروژه‌های در حال اجرای کشورهایی همچون مالزی، امریکا، انگلستان و زلاندنو معرفی می‌شود. بخش دیگر این فصل، موضوع مالکیت معنوی است که با ظهور کتابخانه‌های دیجیتالی و شرایط خاص آن با خطراتی روبه‌رو شده‌است و به اعتقاد نویسنده تدابیری در این‌باره باید اندیشید. موضوع استقلال فرهنگی و سیاسی نیز از جمله مواردی است که خطراتی را متوجه برخی از کشورها و شرکت‌های فعال در زمینه تولید و خدمات اطلاعاتی می‌کند.

نویسنده در این فصل به مباحث و مشکلات عملی پیش‌روی کتابخانه‌های دیجیتالی اشاره می‌کند که به برخی از آنها در سطور قبل اشاره شد. در این فصل هم در برخی از موارد تکرار مطالب و عدم تبیین جایگاه آنها مشاهده می‌شود. برای مثال درحالی‌که جریان مطالب برای توضیح مزایای کتابخانه‌های دیجیتالی پیش می‌رود، ناگهان نویسنده بحث مشکلات کتابخانه‌های دیجیتالی را مطرح می‌کند.

فصل سوم: توسعه اطلاعات دیجیتال

در دنیای امروز هر چیزی دائماً در حال تغییر و تحول است. از قواعد فهرست‌نویسی منابع گرفته تا طرح‌های رده‌بندی. تشکیلات مؤسسات و سازمان‌های مشابه همه تغییر کرده‌اند و تنها چیزی که تغییر نیافته، خود پدیده «تغییر» است. کتابداران برای توسعه اطلاعات دیجیتال نیازمند کسب آموزش‌های لازم برای افزایش مهارت‌های خود هستند که البته موانعی از جمله موانع اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و روان‌شناسی بر سر راه است. درحالی‌که مسئولان آموزش عالی باید شرایط را برای توسعه فناوری و بهره‌گیری دانشگاه‌ها از راه اندازی کتابخانه‌های دیجیتالی فراهم آورند. در ادامه این فصل ضمن بررسی توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی، تاریخچه کوتاهی از آن بیان و مشکلات موجود در این زمینه بررسی شده است. نظام‌های مدیریتی پیشنهادی برای طراحی و توسعه سیستم‌های اطلاع‌رسانی و طراحی برنامه‌های آموزشی برای متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی از مباحث دیگر این فصل است. نویسنده در ادامه مسئله آموزش در کتابخانه دیجیتالی را به تفصیل بررسی کرده است.

نکته‌ای که درباره این فصل می‌توان مطرح کرد اینکه نویسنده درباره بحث توسعه اطلاعات دیجیتال، فقط به مشکلات موجود بسنده کرده و در سایر مباحث نیز صرفاً به کلیات پرداخته و بیشتر مباحث جنبی را مطرح می‌کند.

فصل چهارم: خدمات اطلاع‌رسانی الکترونیکی

همان‌طور که در شروع بحث اشاره شد، امروز در عصر اطلاعات زندگی می‌کنیم و اطلاعات فرآورده‌ای است که نقش محوری در زندگی روزانه ایفا می‌کند که در این میان عوامل مهمی از جمله کتابخانه‌های دیجیتالی بر نوع و کیفیت آن اثرگذار هستند. مبحث بعدی این فصل ظهور اقتصاد اطلاعات است که فناوری جدید این امکان را به‌راحتی در اختیار قرار داده و موجب شده که نگاه‌ها به سمت بهره‌برداری از امکانات شبکه‌ای در راستای خدمات اطلاع‌رسانی معطوف شوند. البته در این میان باید زیرساخت اطلاعاتی لازم را برای این کار مهیا کرد. از جمله مباحث دیگر این فصل اشاعه اطلاعات است که برای توسعه اقتصادی و علمی فردی و اجتماعی اهمیت فراوانی دارد. به اعتقاد نویسنده باید راهکارهای لازم در این زمینه اندیشیده شود و خدمات مناسب از سوی تولیدکنندگان و ناشران برای ارائه اطلاعات از طریق اینترنت فراهم آید. مباحث دیگر این فصل به مراحل نام‌نویسی آثار ناشران برای ارائه خدمات تحت وب و اهمیت اینترنت در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی اختصاص دارد. سهم کتابخانه‌های دیجیتالی از مطالب این فصل بسیار ناچیز است و بیشتر مباحث آن، به‌ویژه در نیمه دوم فصل، به موضوع شبکه‌های اینترنتی و به‌خصوص تاریخچه اینترنت و نحوه شکل‌گیری و توسعه آن از دهه ۶۰ تاکنون مربوط است و برای خواننده‌ای که به دنبال اطلاعاتی درباره کتابخانه‌های دیجیتالی است، مباحث بسیار ابتدایی و فاقد نکات مهم است.

فصل پنجم: شبکه‌سازی در کتابخانه‌ها

طبق تعریفی که ارائه کرده‌اند، شبکه‌سازی به معنای دسترسی قرار دادن منابع و اطلاعات علمی و آموزشی از طریق شبکه، به بهترین شیوه ممکن است. بحث اول این فصل به خدمات کتابخانه‌ای - و نه کتابخانه دیجیتالی - و انواع آنها اختصاص دارد که در ادامه به سطوح آنها اشاره می‌شود. برای ارائه خدمات نرم‌افزاری نیاز است که در سه مقوله سیستمی، کاربردی و شبکه‌سازی مطرح شده و سپس ویژگی‌های آنها در محیط کتابخانه‌ای بیان می‌شود. بحث بعدی در این زمینه معماری شبکه است که از زوایای مختلف بررسی و همچنین اشاره می‌شود که برای موفقیت هرچه بیشتر شبکه بهتر است که کتابداران به‌طور مداوم تحت آموزش باشند. مفهوم شبکه‌سازی کتابخانه‌های دیجیتال از مباحث دیگر این فصل می‌باشد که شامل همکاری تمام کتابخانه‌های شرکت‌کننده در شبکه برای انتقال داده‌ها در فواصل دور یا نزدیک و از کتابخانه‌ای به کتابخانه دیگر است. معرفی برخی از شبکه‌های اطلاع‌رسانی موجود بخش پایانی این فصل است.

اگرچه در آغاز این فصل مباحث عادی مطرح شده است و ارتباط

چندانی با موضوع شبکه‌سازی ندارد، با نزدیک شدن به پایان فصل هماهنگی بیشتری میان مطالب با عنوان فصل به چشم می‌خورد.

فصل ششم: ذخیره و بازیابی اطلاعات

نویسنده در این فصل ابتدا به اهمیت ذخیره‌سازی اطلاعات پرداخته و در ادامه بعضی از رسانه‌های رایج ذخیره‌سازی دیجیتالی از جمله فراکتب‌ها و چندرسانه‌ای‌ها را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. مبحث بعدی عوامل ضروری برای کتابخانه‌های دیجیتالی است که نویسنده رشد علمی در سال‌های اخیر را دلیل خوبی برای بهره‌گیری از کتابخانه‌های دیجیتالی می‌داند. در ادامه این فصل درباره جایگاه کتابداران در عصر دیجیتالی بحث شده که باز هم همانند فصل‌های قبل در اینجا بر نقش آموزش کتابداران تاکید شده است. نویسنده در بخش بعدی این فصل برخی از پروژه‌های مهم کتابخانه‌های دیجیتالی را که اجرا شده یا در حال اجرا هستند، معرفی می‌کند. در این فصل همچنین بحث تولید محتوا و مشخصات فنی آن در کتابخانه‌های دیجیتالی بسیار کلی مطرح می‌شود و در پایان به مباحث عام کتابداری و اطلاع‌رسانی مانند فهرست‌نویسی، نمایه‌سازی و ویرایش اشاره می‌شود.

مباحث این فصل نتوانسته به‌نحو شایسته موضوع ذخیره و بازیابی اطلاعات را در محیط کتابخانه‌های دیجیتالی تبیین کند و مطالب طرح شده بسیار عادی و نازل است.

فصل هفتم: مدیریت اطلاعات در عصر دیجیتال

نویسنده در این فصل ابتدا به اهمیت مدیریت مجموعه‌ها و سازماندهی دوباره (شروع مجدد) آنها پرداخته و یادآور می‌شود که این امر بر صنعت نشر و بهره‌مندی کتابداران از حرفه‌های دیگر تاثیرگذار است. وی همچنین فرایند مدیریت اطلاعات را مورد بررسی قرار می‌دهد که شامل چهار ضلع نویسنده، ناشر، کتابخانه و کاربر است. در ادامه بحث مربوط به چرخه حیات مدیریت اطلاعات مطرح می‌شود که بیشتر به توضیح روش‌های مجموعه‌سازی در کتابخانه (درباره کتاب) اختصاص دارد. سپس موضوع توسعه ابزار رده‌بندی بیان شده است. در این بخش ضمن بررسی و تشریح نحوه اختصاص دادن رده به کتاب، نویسنده بیان می‌کند: «ابتدا موضوعات کتاب را مشخص می‌کنیم و آنگاه شماره‌های رده‌بندی را از طرح‌های رده‌بندی شناخته شده به آن اختصاص می‌دهیم. برای ویرایش‌های مختلف نیز از همین روش استفاده می‌کنیم» (ص ۱۶۴). درحالی که موضوع این فصل مدیریت اطلاعات در عصر دیجیتال است.

بحث بعدی این فصل بازیابی و مفهوم آن در اطلاع‌رسانی کتابخانه است که نویسنده اهمیت بازیابی برای کتابخانه‌ها، گروه‌های کاربر و مفهوم آن را تشریح کرده است. این نکته درباره این فصل گفتنی است که در کل مطالب این بحث، کوچک‌ترین اشاره‌ای به کتابخانه‌های دیجیتالی نشده است. نویسنده در ادامه پس از اشاره به زیرساخت اطلاعاتی، به بحث رایانه‌ها می‌پردازد، درحالی که مباحث صفحه ۱۱۸ این بخش تکراری است. تصویرسازی دیجیتالی از موضوعات دیگر این فصل است که در مقایسه با سایر مطالب جامعیت بیشتری دارد.

پس از آن نیز درباره اشتراک منابع بحث شده که چهار عمل اساسی ارتباطات، انتقال فایل، کاوش تعاملی و تابلوی اعلانات را شامل می‌شود.

دو نکته در این فصل قابل تامل است. نکته اول اینکه اصطلاح کتابخانه‌های دیجیتالی بعد از ۳۰ صفحه از شروع فصل برای اولین بار مطرح می‌شود و نکته دوم اینکه نویسنده در فصل هفتم کتاب می‌نویسد: «کتابخانه‌های دیجیتالی برخلاف کتابخانه‌های سنتی در ساختمان قرار ندارند!» (ص ۱۸۴).

فصل هشتم: آینده کتابخانه‌های دیجیتالی

این فصل نیز با مروری مجدد به تاریخچه اینترنت شروع شده و با معرفی وب‌سایت‌هایی در زمینه ادبیات انگلیسی ادامه می‌یابد. سپس ویژگی‌های کلی کتابخانه‌های دیجیتالی بیان می‌شود. نگرانی‌ها و امیدهای موجود در این زمینه از جمله ظهور فناوری‌های جدید، نیاز به تخصص‌های خاص برای کتابداران و آموزش آنها و روش‌های شناسایی کتابخانه‌های دیجیتالی در ادامه این فصل مطرح می‌شود. اگرچه عنوان فصل آینده کتابخانه‌های دیجیتالی است، مطلبی در این باره بیان نمی‌شود و خواننده صرفاً با مطالب پراکنده و غیرمرتبط روبه‌روست.

فصل نهم: اطلاعات در هزاره جدید

این فصل در مقایسه با فصل‌های دیگر حجم بسیار کمی دارد و مهم‌ترین مطالب آن پیشرفت‌های فناوری و اطلاع‌رسانی در زمینه انتقال اطلاعات و اهمیت آن در کتابخانه‌هاست. نویسنده در این فصل نیز متذکر می‌شود که توجه به آموزش کتابداران بسیار حائز اهمیت است و کتابخانه‌ها نباید از دایره رقابت و بهره‌گیری از فناوری عقب بیفتند. گفتنی است که مطلب شاخصی که مربوط به «فناوری در هزاره جدید» باشد، در بین مطالب فصل به چشم نمی‌خورد.

اگرچه کتاب عنوان جذابی درباره کتابخانه‌های دیجیتالی دارد، جز در فصل‌های ابتدایی که مطالبی به‌صورت کلی در زمینه کتابخانه‌های دیجیتالی ارائه شده، در فصل‌های دیگر به‌صورت تخصصی درباره کتابخانه دیجیتالی بحث نمی‌شود و بیشتر مطالب در زمینه شبکه‌ها، اینترنت و تاریخچه آنهاست و تنها در موارد بسیار کوتاهی به مباحث کتابخانه‌های دیجیتالی پرداخته می‌شود. از سوی دیگر تکرار مطالب از نکات منفی این کتاب است که در فصل‌های مختلف مشاهده می‌شود و خواننده‌ای که به دنبال مطالب تخصصی در این زمینه است، صرفاً با عنوان‌های جذاب فصل‌ها مواجه می‌شود. البته این ضعف‌ها شاید به‌دلیل عدم استفاده از منابع تخصصی موجود در این زمینه است که مولف در نگارش اثر هیچ‌گونه اشاره‌ای به آنها نکرده است.

پی‌نوشت‌ها

1. Demas
2. Information genres